

KÜLTÜR ALANLARINDAN BÖLGELERE: İNSAN TOPLULUKLARININ ANTROPOLOJİ VE COĞRAFYA ELİYLE BÖLGELENDİRİLMESİ

From Culture Areas to Regions:
Regionalism of Human Societies per Anthropology and Geography

Zeliha Nilüfer NAHYA*

Öz

Sosyal bilimlerin genelinde yaygın olan ve uzmanlaşmayı da beraberinde getiren Ortadoğu, Akdeniz, Avrupa, Latin Amerika gibi bölgelendirmeler, farklı açılardan zaman zaman eleştirilir. Sosyal ve kültürel antropoloji, bu bölgelerin çizilmesinde ve onların içeriğini belirleyen kavramsallaştırmalarda etkili olmuştur. Bu nedenle bu makale, tarihten uluslararası ilişkilere kadar geniş bir disiplin ağında yerleşik olan “bölgelendirme geleneğini” bunun yerleşmesinde geniş bir payı olduğu düşünülen sosyal ve kültürel antropolojinin, özellikle 1970’lerden itibaren gelişmesinde de etkili olan kuramsal ve kavramsal eleştirilerden yararlanarak değerlendirmektedir. Bu bağlamda coğrafyanın, on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda antropoloji içindeki rolü de ele alınmaktadır. Konunun tarihsel ve coğrafi açıdan hayli geniş bir alanı içermesi nedeniyle tartışma zemini, Türkiye ve çevresi bağlamında oluşturulmakta, “Ortadoğu”, “Akdeniz” ve “Avrupa” bölgelendirmelerine odaklanmaktadır. Sonuç olarak antropolojideki coğrafi nitelikli görünen bu sınırlandırma ve açıklama çabası, dönemin güncel siyasetiyle örtüşen, bir anlama ve anlatma kaygısıdır. Ancak sabit kavramsallaştırmalar üzerinden bölgelere ilişkin imgelere, stereotiplere ve damgalamalara dönüşebilecek bir eğilim de söz konusudur.

Anahtar Kelimeler: Bölgelendirme, Kültür Alanı, Antropoloji, Coğrafya, Kültür.

Abstract

Regionalism, such as the Middle East, the Mediterranean, Europe, and Latin America, which is common in the social sciences and brings specialization, is occasionally subject to criticism from various perspectives. The conceptualizations that define the content of these regions and the way in which they are characterized have been greatly influenced by social and cultural anthropology. This paper evaluates the “tradition of regionalization” found in a wide range of disciplines ranging from history to international relations, taking advantage of theoretical and conceptual criticisms of social and cultural anthropology, which is believed to have played a large part in its establishment, especially since the 1970s. The role of geography in the field of anthropology during the nineteenth and twentieth centuries is also discussed. Due to the topic's broad historical and geographical scope, the argument focuses on the regionalization of the “Middle East”, “Mediterranean”, and “Europe”, specifically in the context of Türkiye and its neighboring areas. As a result, this attempt to limit and explain in anthropology, which appears to be geographical, is a concern for understanding and explaining, that overlaps with current politics. Therefore, there is a tendency toward stagnant conceptualizations that can lead to images, stereotypes and stigmata relating to regions.

Keywords: Regionalism, Culture Area, Anthropology, Geography, Culture.

* Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Halkbilimi Bölümü, znilufernahya@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0008-0947>.

Extended Summary

Regionalism, such as the Middle East, Africa, Asia, the Mediterranean, Europe, and Latin America, which is common in the social sciences and brings specialisation, is occasionally subject to criticism from various perspectives. In this regard, the conceptualisations that define the content of these regions and the way in which they are characterised have been greatly influenced by social and cultural anthropology. Therefore, this paper evaluates the “tradition of regionalization” found in a wide range of disciplines ranging from history to international relations, taking advantage of theoretical and conceptual criticisms of social and cultural anthropology, which is believed to have played a large part in its establishment, especially since the 1970s. Due to the topic's broad historical and geographical scope, the argument focusses on the regionalisation of the “Middle East”, “Mediterranean”, and “Europe”, specifically in the context of Türkiye and its neighbouring areas.

Following the collapse of the Soviet Union, the border dividing the former Soviet nations in Central Asia and the Middle East was disrupted, resulting in the extension of the “Middle East” border from Rabat to Tehran. Yet, when considering elements such as language, religion, politics, and history, Afghanistan and Pakistan can also be included. The same approach is appropriate for North Africa, involving Morocco, Tunisia, Algeria, and Libya. The Middle East is characterized by a variety of cultures, faiths, languages, and ethnic groups; nevertheless, the region is mostly associated with Muslim Arabs, Turks, Kurds, and Persians. Islam is usually associated with the Middle East. The research on “Anthropology of the Middle East” primarily examines topics such as Islam, secularism, the rights of women, gender relations, fundamentalism, modernity, ethnicity, exile, and colonialism.

In “Mediterranean anthropology”, the concept of “Mediterranean people” is formed by factors such as family, religion, and rural life, in terms of kinship, gender, honor, and shame. The issue also extends to Europe, which categorizes geographically distant regions as “unfamiliar locations.” Although Europe is a continent, and distinct from regions like the “Middle East” or the “Mediterranean”, it is also a result of the “meta-geography” concept that is being imagined. The world is categorized into nations, states, and territories, as well as the West and the East. The boundaries between Europe, the Western world, and the Eastern world are also regarded as a conceptual framework that defines and enforces hierarchies and inequalities. Therefore, developing an anthropology of Europe includes a fundamental change in theory and concepts that goes beyond a scientific categorization.

These examples reveal that when defining a region using restricted methods and concepts, there is a risk of reducing academic research to certain aspects, in addition to regionalization. This reduction has been emphasized by recent critical studies in anthropology. Thus, it is important to analyze the area from both an anthropological and geopolitical perspective, including not only the economic factors but also the cultural and conceptual features. This is crucial due to the significant role of modern politics, where human and cultural activities are not limited to particular regions.

The attempt to limit and explain in anthropology, which appears to be geographical, is simply a concern for understanding and explaining, overlaps with current politics. Therefore, there is

a tendency toward stagnant conceptualizations that can lead to images, stereotypes and stigmata relating to regions. It is unclear to what extent the assessment of regions based on specific concepts includes social and cultural diversity, which is not independent of production forms, the forces that define them, and class relationships.

Giriş

Kültürel çeşitlilik kavramı, sosyal ve kültürel antropolojinin ilk dönemlerinden bu yana, güncel ve içeriği değişken bir vurgu olmuştur. Fakat bu çeşitliliğin karşılaştırılmasına imkân verecek “sınırlar” her daim antropoloji için tartışma konusudur. Bu tartışmalar, antropolojinin hem tarihçesini hem de kuramsal dönüşümünü etkileyen özelliklere sahiptir. Kültürlerin sınırlarını çizmekle (veya çizmemekle) uğraşan antropoloji, toplulukların yaşadıkları coğrafya ve tarihe odaklanmış görünür. Ancak bir dönem denizaşırı ve bölgesel imparatorlukların sınırlarına göre hareket eden antropolojinin, I. Dünya Savaşı’nın ardından ulus sınırlarını da tartışma kapsamına alması gerekmiştir (Donan ve Wilson, 2002: 42).

Bunun sadece antropoloji için geçerli olduğunu söylemek pek de doğru olmaz. Sosyal bilimlerin genelinde yaygın olan ve uzmanlaşmayı da beraberinde getiren Ortadoğu, Afrika, Asya, Akdeniz, Avrupa, Latin Amerika gibi bölgelendirmeler yaklaşık 40 yıldır zaman zaman eleştirilere tabi tutulur. Antropoloji, bu bölgelendirmelerle beraber onların içeriğini belirleyen kavramsallaştırmalara da zemin hazırlamıştır. Örneğin Hindistan’da hiyerarşi, Çin’de büyüklere (aileye, atalara) saygı, Akdeniz’de onur ve utanç kavramlarıyla oluşturulan antropoloji teorisinde, Afrika, Melanezya, Avustralya ve Polinezya için de benzeri yapmıştır (Appadurai, 1986: 357-358). Yakın zamana kadar ve günümüzde çalışma alanı, Afrika, Okyanusya, Asya içleri, Ortadoğu, Güney ve Kuzey Amerika yerlilerini kapsayan antropolojinin, araştırmayı yapan merkeze, yani özneye yaklaşması ise ancak 1970’lerde başlamıştır.

Soğuk Savaş döneminde ABD’de gelişen Bölge Çalışmaları (*Area Studies*) tikelci bir yaklaşımla bölge temelli tartışmalar üretmiş ve bölge vurgusuna sahip yeni durumlar, deneyimler ve yaklaşımlarla antropolojiyi yeniden konumlandırmıştır (bkz. Guyer, 2004: 501). Bunun önemli bir sebebi, sosyal ve kültürel antropolojinin bu tartışmalı, siyasi ve -bir yönüyle de- diplomatik sınırların çizilmesine yaptığı katkıdır. Bu “katkı” antropolojinin teorik ve metodolojik eleştirel süzgecinden de geçirilmelidir. Böylece antropolojiden sonra uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi, sosyoloji, tarih, iktisat gibi birçok disiplinin benimsediği ve sürdürdüğü bölgelendirme yaklaşımı düşünsel bağlamıyla anlaşılabilir.

Bu makale, tarihten uluslararası ilişkilere kadar geniş bir disiplin ağında yerleşik olan “bölgelendirme geleneğini”, bunun yerleşmesinde geniş bir payı olduğu düşünülen sosyal ve kültürel antropolojinin, özellikle 1970’lerden itibaren kendine yönelttiği kuramsal ve kavramsal eleştirilerden yararlanarak sorgulamaktadır.¹ Bunu yaparken coğrafyanın, 19. ve 20. yüzyılda antropoloji içindeki konumu da kısaca ele alınmaktadır. Fakat konu, antropolojik, coğrafi ve tarihsel açıdan hayli geniş bir alanı içerir. Bu noktada tartışma zemini Türkiye ve çevresi bağlamında oluşturulmuş, “Ortadoğu”, “Akdeniz” ve “Avrupa” bölgelendirmelerine yönelik tartışmalarla sınırlandırılmıştır.²

¹ Bu noktadan itibaren antropoloji, sosyal ve kültürel antropoloji adlandırmasının yerine kullanılacaktır.

² Bu bölgelendirmelere Türkiye bağlamında Asya da dâhil edilebilir; fakat Asya bölgelendirmesi Güney ve Doğu Asya zemininde üretilmiştir. Türkiye’nin ilişkileri bakımından hem ikincil konumdadırlar hem de Orta Asya coğrafyası ve Çin bağlamında bir detaylandırma gerektirir. Dolayısıyla ikinci bir makalenin konusu olmaları daha yerinde olacaktır. Aynı şekilde Afrika bölgelendirmesi de kıtanın tarihi, kültürel çeşitliliği, antropolojinin kıtadaki geçmişi, kolonyalizm süreci, iç savaşlar ve özelde Türkiye ile ilişkiler açısından hayli geniş bir içeriğe sahiptir.

Başlangıçlar: Antropoloji ve Coğrafya İlişkisi

ABD’de etkili olan Kültür Alanı kuramının, Alman antropocoğrafya çalışmalarına ve sonrasındaki *Kulturkreis* kuramına dayandığı söylenebilir. Alman coğrafyacı ve antropolog Friedrich Ratzel, coğrafya eğitiminin ardından etnolojiye yönelmiştir. O, insanlar ve çevreleri hakkında çalışmalar yürütürken antropocoğrafya ile tarihin derinliklerine inilebileceğini ve farklı halkların doğasını anlamının mümkün olabileceğini düşünmüştür. Fizik antropoloji, etnoloji ve antropocoğrafyanın birlikteliğiyle farklı insanların tarihsel ilişkileri anlaşılabilir. Buradaki anahtar yöntem kültürel kalıntılardır; bunlar takip edildiği takdirde yayılmayı yakalamak mümkün olabilirdi (Bunzl, 1996). Ratzel’den sonra, öğrencisi Leo Frobenius, Ratzel’den farklı olarak benzerliklerin sayılabileceğini ileri sürmüştü ve bunu Coğrafi İstatistik olarak adlandırmıştır. O da Ratzel gibi kültürlerarası ilişkilerin merkezinde göçün yer aldığını düşünmüştür. Farklı bir çevreye göç eden insanların kültürlerini de bu çevreye uyarlayacaklarını, bazı kültürel özelliklerin değişirken bazılarının yok olacağını ifade etmiştir. Dolayısıyla benzerlikler kadar farklılıkların da ekolojik uyumla ilişkili olduğunu ve tarihsel bağları da ortaya koyacaklarını belirtmiştir (akt. Upadhyay ve Pandey, 1993: 108).

Onların ardından coğrafya, tarih ve kültür birleşiminde Fritz Graebner ve Bernhard Ankermann’ın görüşleri dikkat çeker. Onların teorilerinin merkezini oluşturan kültür çevrelerinin, kendi içlerinde yayılabilen ve izlerine ulaşılabilen ve tarihsel özellikler taşıyan alanlar olduğunu ifade ediyorlardı (Marchand, 2003: 296). Bu kuramsal yaklaşımlarda coğrafi şekiller, *Kulturkreis* yani kültür alanlarının sınırlarının çizilmesinde belirleyici rol oynamıştır. Bu sınırlar içindeki topluluğun tarihi ele alındığından coğrafya ve tarih birleşiminden söz edilebilir.

Kültürel coğrafyadan biraz daha fazlası olan bu yaklaşım(lar), Almanya etnoloji (*völkerkunde*) çalışmaları içinde yetişen ve daha sonra ABD’ye yerleşerek Colombia Üniversitesi’nde yeni bir antropoloji yaklaşımı üreten Franz Boas ile ABD kültürel antropolojisinde gelişmiştir. Boas, coğrafi olarak sınırlandırılan her kültürün kendi içinde bir bütün olduğu, kendi tikel tarihini deneyimlediği ve kendi değerlerine sahip olduğunu iddia etmişti.

Boas’ın bu yaklaşımında jeopolitik bir tutum bile hissedilebilir. Coğrafi özelliklerden yararlanarak kültürleri sınırlamaktan daha önemlisi, bu sınırlar içinde belli bir kültürü “antropolog tarafından yeniden inşa edilebilen” (Eriksen ve Nielsen, 2011: 65) değerlere ve tarihlere mahkûm etme olasılığıdır. Bugün bu yaklaşımın ötesine geçilmiş olsa da ABD kültürel antropolojisinin temelleri Boas ve öğrencileri tarafından atılmıştır (Boas, 2015: 13). Kültür Alanı kuramına göre “kültürel kalıntılar” merkezden çevreye doğru bir kültür çevresi içinde yayılma eğilimindedir (Wissler, 1992; Kroeber, 1939; Lyman ve O’Brien, 2003). Çevrede bulunan “kalıntılar” merkezdekinden daha eskidir; çünkü merkez, sürekli yeniden üretmekte ve çevreye yaymaktadır (Barnard, 2004: 56). Fakat elbette bir kişinin tüm bölgeyi bilebilmesi mümkün değildir; ancak bir ya da iki kabileyi bilebilir. Antropolog, coğrafya ve arkeolojiyi kullanarak bu bölgeleri belirler ve “insan sosyal davranışının bölgesel özelliklerini ifade eden kültür alanları”nı ortaya çıkarır (Wissler, 1927: 891). Burada kuramın belirleyici aşaması olan karşılaştırma dikkat çeker.

Kültür Alanı kuramının II. Dünya Savaşı sonrasına denk gelen ABD’deki bu yükselişi, farklı bölgeler bağlamında uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi, tarih gibi diğer sosyal bilimler içinde sürmüştür. Fakat özellikle 1970’lerde tartışmaya açılmıştır. Antropoloji bağlamında “Melanezya antropolojisi” (örn. Lederman, 1998), “Latin Amerika” (örn. Yelvington, 2001) ve “Asya” (örn. van Bremen et al., 2005) sınırlandırmaları ve sınıflandırmaları temel eleştiri noktaları olmuştur. Yanı sıra belirli siyasi arenalarda bulunan bireylerin karar verme

stratejilerine odaklanan transaksiyonlizmin önemli isimlerinden Norveçli antropolog Fredrik Barth, Alman geleneğindeki coğrafi sınırları ve bu sınırlar içinde olduğu varsayılan tarihi kabul etmez. Ona göre sınırlar, etnik grupların kimlikleri ve yaşam standartlarıyla konulmaktadır. Mesele çevreye uyum sağlama, kaynakların paylaşımı, rekabet, mal ve hizmet sunumu, demografi bağlamında hayatta kalmayla ilişkilidir³ (Barth, 2001: 22-28).

Görüldüğü gibi tartışma gerek coğrafi gerekse de antropoloji açısından oldukça geniştir. Daha anlaşılabilir bir değerlendirme yapmak ve konuyu Türkiye ve çevresi bağlamında inceleyebilmek ve bir sınırlama yapmak gerektiğinde, Ortadoğu, Akdeniz ve Avrupa bölgelendirmelerine ilişkin tartışmalar örnek alınarak ilerlenebilir.

Sınırları Belli Olmayan “Ortadoğu Antropolojisi”

Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından Orta Asya ve Ortadoğu'daki eski Sovyet ülkeleri arasındaki sınırların dağılmasıyla “Ortadoğu” ve “Orta Asya” sınırlandırması belirsizleşmiştir. Ortadoğu sınırı, Rabat'tan Tahran'a kadar geniş bir alanda çizilirken, dil, din, siyaset ve tarih gibi unsurlar için içine sokulduğunda Afganistan ve Pakistan da bu alana hızla dâhil edilebilmektedir (Eickelman, 2002: 1-2). Benzeri bir belirsizlik “Yakın Doğu”, “Doğu” (*The Levant*) ve Kuzey Afrika için de geçerlidir. Fas, Tunus, Cezayir ve Libya ile çizilen Kuzey Afrika, Arapça konuşanlar için Mısır hariç “Magrip” (Arp. Batı) olarak bilinir (Eickelman, 2002: 6-7). Ortadoğu, içinde birçok farklı kültürü; inancı, dili, etnik grubu vd. taşımasına rağmen ilk etapta Müslüman Araplar, Türkler, Kürtler, Farslar akla gelir (örn. Entessar, 2010 ve Chehabi vd., 2015). Bölgenin farklı ülkelerindeki Yahudiler geri planda kalırken, Yahudilik ve İsrail tek bir parça olarak değerlendirilir. Keza Yahudi kültürü de aynı İslam gibi İsrail sınırlarından çok daha geniştir (örn. Rejwan, 1998).

İslam ve Ortadoğu ifadeleri “aynı sınırları paylaşmışçasına” kullanılır fakat bunu problemlili kılan İslam'ın, Ortadoğu'yla sınırlı ya da ona özgü olmamasıdır. İslam, Ortadoğu'da ortaya çıktığı, buradan yayıldığı ve “bölgenin önceden mevcut olan kültürel yaşam modellerini sürekli olarak yeniden dizilime uğratan bir dünyada yeni bir varlık tarzı yarattığı” gerekçesiyle Ortadoğu'yla bir arada düşünülmektedir (örn. Lindholm, 2004: 29-30).

Bu konuyu eleştirel görüşleriyle derinlemesine ele alan Edward Said, Doğu'nun imgesel okumasını yaparken ABD'ye ayrı bir yer vererek bu sınırların nasıl bir düşünce ile çizilebildiğine yönelik fikirler verir. Doğu'ya dair bilgisinin Avrupa'dan farklı olduğunu düşündüğü ABD'nin, ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD için “bir yönetim meselesi, bir siyaset sorunu” haline geldiğini, burada “Şarkiyat gömleğini geçirecek yeni uzman ile sosyal bilimci”nin ortaya çıktığı sonucuna varmıştır (Said, 2012: 304). Akademik yaklaşım vurgusuyla tanımladığı bu Şarkiyatçılık, kendi söz ettiği Avrupa Şarkiyatçılığından farklıdır; zira filolojiden çok uzmanlığa dayalı bir Şarkiyatçılık söz konusudur (Said, 2012: 05). Said'in ağır bir dille “uzmanlığım” eleştirdiği (2012: v) Bernard Lewis'in (2015), Ortadoğu hakkında tarihten siyasete bilgiler aktararak çizdiği resimde de tam olarak hangi coğrafyayı kast ettiği belli değildir. “Müslüman Ortadoğu” ile “Hıristiyan Avrupa” ikiliğine metninde sıkça rastlanılır. Hatta ona göre Doğu'nun Hıristiyanlarının ve Yahudilerinin bölgeye özgü etnik veya dilsel çeşitliliği bu genellemeler arasında kaybolup gitmektedir.

Bu belirsizliğin ve eksikliğin bir başka sebebi, daha önce sözü edilen bölgeler ve konular arasında kurulmuş bağlantılardır. Örneğin “Ortadoğu antropolojisi” kapsamındaki çalışmalarda

³ Barth'ın kendi döneminin ABD antropolojisinde etkili olan, nüfus, teknoloji, enerji, kaynakların paylaşımı gibi konulara odaklanan kültürel materyalizm, kültürel ekoloji ve yeni evrimcilik kuramlarından etkilendiği görülmektedir. Bu kuramlar da coğrafya ve antropoloji ilişkisi bağlamında incelenebilir; ne var ki bu kuramlarda bölgesel sınırlar çizmek gibi bir öncelik bulunmadığından, kapsamın dışında kalmaktadır.

ağırlık genel olarak İslam, sekülerizm, kadın ya da toplumsal cinsiyet/cinsiyet, fundamentalizm, modernite, etnisite, aşiret ve kolonyalizm çerçevesindedir (örn. Khoury ve Kostiner, 1990; Tanimi ve Esposito, 2006). Böylece coğrafi sınırlandırmanın ötesinde, Said'in eleştirilerinin sürdürülebileceği –yeni Oryantalist- imgesel bir kapsamın egemenlik kurduğu söylenebilir. Bu genel kanılardan bağımsız, Hıristiyanlık, İsrail haricinde Yahudilik, sınıf çatışması, milliyetçilik gibi konuların çoğu zaman çalışıldığı halde, “ana konuları aşarak” öne çıkamaması da bir başka durumdur.

Gerçi Ortadoğu antropolojisi, Afrika, Latin Amerika Bölge Çalışmaları'na oranla daha geç önem kazanmış, ancak 1970'ler ve 1980'lerden sonra antropoloji açısından ilgi görmeye başlamıştır. Bu ilgi II. Dünya Savaşı sonrasında dünyayı stratejik bölgeler olarak anlamaya başlayan ABD başta olmak üzere, dünyanın petrol ihtiyacı nedeniyle gözlerin bölgeye çevrilmesi ve bir anda araştırma kaynaklarının da artmasıyla sonuçlanmıştır (Joseph, 2015: 15-16). Yakın zamanda yaşananlar da Ortadoğu literatürüne isyan, bahar ve şiddet kavramlarını bir arada sunmuş gibidir. Bu karmaşada Afganistan, Pakistan, Endonezya ve “Magrip”, “çatışma temsilleri nedeniyle”, bir kavram olarak da tanımlanan Ortadoğu'ya dâhil olmuştur (Bozarslan, 2010: 18). Türkiye'deki çalışmalar da aynı “tanımlama” sıkıntısına rağmen sürmektedir. Örneğin görünen o ki başkaları tarafından “hayal edilmiş bir coğrafya” olarak Ortadoğu, “sorunlu” ve “açıklanmaya muhtaç”tır (Demirtaş, 2013: 15-16). Bu belirsiz ve bu nedenle de geniş olan sınırlar farklı bölgelendirmeler için de geçerlidir. Kimlikleşen kıtasal betimleme “Afrika”nın, neresinin Kuzey Afrika ya da Ortadoğu olduğu belirsizliği, Akdeniz bölgelendirmesi ile durum daha da karmaşıklaşır.

Akdeniz: Denizin İnsanları ve Coğrafyası

Üç kıtanın buluşma noktası olarak üçünün de izlerini taşıyan Akdeniz, İmparator Charlemagne Avrupa'nın merkezini Alplerin kuzeyine, Fransa ve Almanya'ya doğru çekene kadar, “Roma gölü” adıyla yüzyıllar boyunca Avrupa'nın merkezi olmuştur. Onu bir bölge olarak akıllara yerleştiren de bu tarihsel merkezi konumudur (Bouchard, 2001: 132). Yüzyıllar boyunca hem kuzey hem de güney Akdeniz kıyıları, kültür, ticaret ve toplumsal dönüşüm açısından kritik noktalar oldu. Doğu'dan gelen birçok ürün Akdeniz limanlarından Kuzey ve Orta Avrupa'ya nakledilmesine (bkz. Driessen, 2005) rağmen “bölge”, Güney Avrupa ve Kuzey Avrupa'dan farklı olarak tasvir edilmiştir. Denizi, kıyıları, yüksek dağları, uzun denizleri, depremleri, tarımı ve iklimiyle anımsanan (örn. Braudel, 2002) Akdeniz, Avrupa tarafından bağcılık, hac ziyaretleri, taş ya da toprak evleriyle, çok odalı çiftlikleriyle düşünülmektedir (Jordan, 1996: 415). Hatta “uygarlaşmamış, gelişmemiş ya da gelişmekte olan, sanayileşme aşamasında, modern ya da modern öncesi dönemi yaşayan, sabit, çatışmacı, anlatılan, bağımlı, kolonileştirilmiş, çevre ve gerici” olarak tanımlanmıştır (Pace, 2006: 103). Sınırlandırmadaki sorun Portekiz örneğiyle daha da belirginleşir. Zira Portekiz birçok çalışmada bir “Akdeniz ülkesi” olarak kabul edilir (bkz. Leal, 1999); fakat Akdeniz'e hiç kıyısı bulunmamaktadır. Antropolojide ise “Akdeniz insanları”; aile, din ve köylülük üzerinden akrabalık, toplumsal cinsiyet, onur ve utanç bağlamında çalışılmıştır (örn. Gilmore, 1987; Woly, 1984; Campbell, 1974; Lozios ve Papataxiarchis, 1991).

“Akdeniz insanları” ya da “Akdeniz dünyası” kullanımlarını eleştiren Michael Herzfeld, öne çıkan bazı çalışmalardaki (örn. Peristiany, 1965; Schneider, 1971; Galt, 1985; Davis, 1977). “Akdeniz antropolojisi” adlandırmasının “bölgenin ayrı teorik değerlendirmeleri meşrulaştıran özellikler dayattığını ima ettiği”, üstelik etnografinin de bu benzerliklere sıkıştırılarak onları “ispatlamaya çalıştığı” görüşündedir (Herzfeld, 1984: 440). Bölgeci yaklaşımı hayli Anglosentrik bulan João de Pina-Cabral, antropologların sosyal antropoloji içinde başka konular varken “kültürel ilişki” gibi spesifik bir konuyu Akdeniz bağlamında ele alarak uzmanlaşmalarını sorgular (de Pina-Cabral, 1989: 401).

Buna karşılık, “Akdeniz uzmanı” Christian Broomberger, “*Akdeniz sistemi* üzerine söz söylenmesine imkân tanıyan” bu durumun ortaya çıkmasının sebebi, “göze çarpan benzerlikler değil, müşterek bir alanın parçası olan sistematik farklılıklar”ı bir araya getiren “*bütünleyici*” özelliklerdir (Broomberger, 2006: 99, vurgu yazarın). Fakat her ne kadar “özcülük riski sabitse” ve kimi antropologlar “halen antropolojik söylemin özne ve nesnelere yerleştirebilecekleri “yerlere” ihtiyaç duyuyorsa da Akdeniz’i üç kıtadan sosyal, siyasi ya da tarihsel olarak “ayrılmak” ve bir başka “yapay” birleşim oluşturmak zorlayıcıdır (Albera, 2006: 124). Belki de düşünülen kültürelikten daha ziyade siyasaldır. Akdeniz’i ve aşağıda aktarılacak olan “Doğu Avrupa”yı karmaşıklaştıran bir başka bölgelendirme de Balkanlar olduğu atlanmamalıdır. Balkan adlandırması ve stereotipleri, Osmanlı dönemine dayandıran araştırmacılar, bu dönemden itibaren başlayan ve Balkan imgeleriyle içi doldurulan Balkanizm, Oryantalizmle örtüşür. Fakat son tahlilde Balkanlar, Avrupa’ya dahil olarak tanımlanır (Todorova, 2006: 36-44).

Balkanlar, Ortadoğu ve Akdeniz gibi kategorilerin II. Dünya Savaşı sonrasına denk gelişi önemsenmesi gereken bir noktadır. Ulus devletler, Avrupa Birliği (AB) ve küreselleşme gibi sınırları oluşturan veya aşan oluşumlar, bu tip “sınıflandırmaları”, “kısıtlamaları” ve “sıkıştırılmaları” hem olanaklı kılmakta hem de bir sorun olmaktan çıkarmaktadır. Örneğin uluslararası bir oluşum olarak AB, Avrupa sembolleri ve gelenekleri üreterek, “Avrupalıların” kendi kültürleriyle dolduracakları, yeni bir siyasi ve toplumsal oluşum düşünmelerini ve kendilerini AB’nin bir parçası olarak görmelerini sağlamayı amaçlar. Böylelikle Avrupa ve Avrupalılık yeni bir kültür ve bölge olarak Akdeniz’i belirsizleştirmektedir. Fakat aynı anda yeni bir Avrupa tartışmasını da gündeme getirir.

Bir Kıta ya da Bölgenin Ötesi Avrupa

Avrupa, “Ortadoğu” veya “Akdeniz” gibi bir bölge değil bir kıtadır; fakat o da hayal edilmekte olan bir “metacoğrafya”nın bir sonucudur. Dünya, ulus devletlere, bölgelere, Batı ve Doğu’ya, Birinci, İkinci ve Üçüncü Dünyalara ayrıldığı gibi bu şekilde hayal edilen kıtalara da ayrılmaktadır (Lewis ve Wigen, 1997: 13). Hatta Antik Yunan’dan bu yana dünya Avrupa (Güney), Asya (Batı) ve Afrika (Kuzey) olarak üçe bölünmektedir. Avrupa ve Afrika’yı deniz ayırırken, Asya sınırı İstanbul Boğazı ve Don Irmağı ile çizilmiştir (Fontana, 2003: 1). Dolayısıyla sınırlandırmalar ve içerik karmaşası, Avrupa açısından da geçerlidir. Avrupa, kendi içinde, yerel topluluklardan göçmenlere kadar tarihsel süreçlerle yükselen bir çeşitliliğe sahip olabilmıştır. Ama çoğunlukla bir bütün olarak görülür ve gösterilir.

Avrupa’yı böl(ebil)en ancak II. Dünya Savaşı sonrasındaki süreçtir. Soğuk Savaş’ın Avrupa’daki en belirgin yansıması olan Batı-Doğu Avrupa ayrımı, antropolojide de görülür. Doğu Avrupa, Batılı antropologlar tarafından, “komünist ya da izole düşman” ilan edilmiş, “gulaş komünizmi”, “işçi köylüler”, “homofobik diktatörlükler”, “Balkan oryantalizmi” gibi kavramlarla tanımlanmıştır (Kürti, 1996: 12-13). Ancak Soğuk Savaş’ın ardından Doğu ve Batı Avrupa’nın AB içinde birleşmesinin ardından Avrupa’nın antropolojik ilgi (ya da konu) alanına dâhil edildiği bir Avrupa antropolojisinden söz edilmeye başlanır (Goddard vd., 1994: 1-40). Daha öncesinde Avrupa coğrafyası, antropologların ilgisini çekmemiştir. Avrupa antropolojisini hazırlayan zemin de 1970’lerde ve 80’lerde yaşanan sosyal gelişmeler ve eleştirel eğilimdir. Fakat bu “alan”, II. Dünya Savaşı sonrasında dünyada yaşanan siyasal ekonomik değişimler ve sosyal bilim araştırmalarında yükselen yeni düşünsel sorunlarla ilişkilidir (Cole, 1997: 355).

Böylece Avrupa dışındaki ötekileştirilmiş coğrafyalar, “bilinmeyen yerler” biçiminde tanımlanırken (Rojers, 1997: 717), Avrupa’nın, antropolojik açıdan ne kadar “bilinen bir bölge” olduğu sorusu yanıtız kalmış olur. Fakat Avrupa’nın yeri aslında antropolojinin ortaya

çıkışından bu yana bellidir: Avrupa, Batı (*Occident*) ve Doğu (*Orient*) arasındaki sınırları ve “hiyerarşik eşitsizlikleri belirleyen ve dayatan bir kavram”dır. Bir merkez konumuyla hem disiplinin kendi özelliklerini belirleyen hem de kendisini ve diğerlerini ayıran da bir yerdir (Parman, 1998, s. 2, vurgu benim). Dolayısıyla Avrupa’nın antropolojisini yapmak bilimsel bir adlandırmanın ötesinde teorik ve kavramsal bir değişimi ifade eder. Fakat Avrupa’nın klasik antropoloji teknikleriyle incelenmesinin Avrupa’yı “tribalize” edeceği düşüncesi de güçlü bir eleştiri olarak tartışmalardaki yerini almıştır (Macdonald, 1996: 467). Öte yandan 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa kararları, iç düzenlemeleri, iç ve dış siyaseti, AB, NATO gibi konuların yanında yükselen milliyetçilik, göçmenler, mülteciler, zenofobi, İslamofobi, Avrupa(lı) kimliği gibi yeni konularla, birçok disiplinin merceğine girmiştir.

Bölgeler, Karşılaştırma ve Antropoloji

Dünya, Soğuk Savaş zamanında, sonrasını da etkileyecek bir şekilde bölgeleştirilmiştir. Bir başka “metacoğrafya” olarak değerlendirilebilecek Afrika, ırk-kültür birlikteliği çerçevesinde, Kuzey Afrika’yı da kapsayan ve Afrika diasporasının kaynağı olarak tanımlanan bir kıta olarak tanımlanır. Karayipler’le birleştirilen Latin Amerika ve de Güney, Güneybatı, Orta, Doğu (veya Uzakdoğu) biçimleriyle tasvir edilen Asya, diğer “çizilmiş” bölgelerdir (Guyer, 2004: 503). Dolayısıyla coğrafyanın ötesine geçen, ulus devleti siyasi aktör olarak gören, kavramlar ve konular ile içeriği belirlenen bir bölgeleştirme ortaya çıkmaktadır. Avrupa ve Asya ikilisinin bir başka biçimi olarak Batı ve Doğu (ya da *Orient*) da neredeyse aynı işlevi taşımaktadır; çünkü burada tarih açısından bölgelere ayırma kaygısı coğrafi temellidir (Hodgson, 1974: 49).

Burada antropolojik açıdan anahtar metodolojik kavram, kültürlerarası (*cross-cultural*) karşılaştırmadır. Kültürlerarası karşılaştırma, antropolojinin temel paradigmalardan birisidir ve kuramsal gelişmesinde güçlü bir role sahiptir. Coğrafyadan yola çıkarak benzerliklere odaklanan Boas’ın yaklaşımına göre, gelenek veya inanç varyasyonlarının altında yatan ortak psikolojik gerekçeleri bulmaya çabalayan araştırmalarda, toplumların gelişimlerine dair tarihsel bilgiler ancak karşılaştırma ile ortaya konulabilir (Boas, 1896: 905). Dolayısıyla bölgelerin sadece kendi içlerinde yapılabilen karşılaştırmaların ötesine geçilerek birbirleriyle de karşılaştırılmaları gerekmiştir. Zaten Boas’dan sonra gelişen ABD antropolojisinde George P. Murdock, aile ve akrabalık konularında büyük çaplı karşılaştırmalar yapmış, hatta bu kültürler arası karşılaştırma yaklaşımının II. Dünya Savaşı’nda Pasifik’te ve sonrasında Mikronezya’da orduya bağlı çalışan antropologlarca kullanılmasını da sağlamıştır (akt. Whiting, 1986: 684).

İngiliz antropolog A. R. Radcliff-Brown’ın tarihsel olmadığı gibi benzerlik bulma ya da yayılma arayışında olmayan karşılaştırmalı çalışmaları, benzerlikleri analitik bir araç olarak gören ve birbirinden uzak coğrafyalardan karşılaştırmalar üzerinden genelleyici tespit ve analizler yapabilen bir yaklaşımla oluşturulmuştur. O, Büyük Britanya’nın sınırlarına oldukça uygun olan bu yaklaşımda, tarihi bir kenara bırakarak çalışmak gerektiğini belirtir (Radcliff-Brown, 1951: 22) Günümüzde ise karşılaştırma, evrensel yasalar bulma çabasını geride bırakarak, insan toplumlarının davranışlarını daha kapsamlı değerlendirebilmek amacıyla kullanılır. Buna karşın Asef Bayat’ın tespitindeki gibi karşılaştırma, “kabul edilmiş gözlemleri sorunsallaştırma” ve “soramayacağımız soruları sorma” (2006: 16) olanağını vermekten fazlası değildir.

Dolayısıyla bölgeleştirmenin yanı sıra bölgeyi kısıtlayıcı yöntemler ve kavramlarla tanımlamanın da akademik çalışmayı belli noktalara indirgeme riski yaratabileceği düşünülmelidir. Yakın dönemde antropolojinin eleştirel eğilimi bu indirgemeyi belirginleştirmiştir. Örneğin bu yöndeki eleştirileriyle Herzfeld, etnografların sosyal metinlerin inşa edilmesindeki rolüne yaptığı vurgu (1985: 778), araştırmacı ya da uzmanların, bir bölgeyi

yaratabilme ve değiştirebilme gücünü akla getirir. Dolayısıyla sınıfsal farklılıklar da dâhil, insan ve kültür çeşitliliği öncelenmediği takdirde, uzman kabul edilen kişilerin çizdiği haritalara ve kavramlara bağlı kalma çaresizliği ortaya çıkabilir.

İnsan ve kültür çalışmalarının bölgelendirmeye sınırlı kalmadığı, modern siyasetin merkezi konumuyla çevrenin, sadece ekonomik açıdan değil, kültürel ve kavramsal açıdan da belirlenmesi jeopolitik olduğu kadar antropolojik de bir konudur. Çevrenin bu belirlenişini dile getiren Lila Abu-Lughod, Afgan kadınların burkadan kurtarılma gerekliliği fikrini sorguladığı makalesinde düşündürücü sorulardan birini üretir: Neden bir bölgenin “kültürünü”, özelde dinsel inançlarını, kadınlara davranışlarını bilmemiz, bölgedeki baskıcı rejimlerin tarihini ve ABD’nin bu tarihteki rolünü keşfetmemizden daha önemlidir? (Abu-Lughod, 2002: 784)

Antropolojideki bölgelendirme, ilk bakışta kültür alanı alışkanlığının bir devamı niteliğinde, basit veya kolaylaştırıcı bir coğrafi sınırlandırma gibi görünür. Sınırlandırmanın siyasi ve tarihsel yanı, Abu-Lughod’un yukarıda düşündüğü üzere bölgelerin genişliğine kavramsal bir derinlik de kazandırır. Arjun Appadurai, antropolojinin ülkeler ve bölgeler için “bilgiyi düzenleyen kavramlar” (*gatekeeping concepts*) ürettiği kanısındadır. Ona göre bu kavramlar, yeri (*place*) sorunsallaştırarak sınırlamakta ve bölgeye ilişkin egemen ve tipik soruları belirlemektedir. Üstelik yer, antropoloji teorisinin oluşturulmasında II. Dünya Savaşı’ndan bu yana belirgin bir konudur (Appadurai, 1986: 356). Yer konusu üzerinde ısrarla duran Akhil Gupta ve James Ferguson, antropolog için alanın (*field*), ev (*home*) bırakılarak gidilen bir *yer* olduğunu belirtirler. Alan ile kastettikleri antropolojideki kültür alanıdır ve bu bağlamda “evde antropoloji” (*anthropology at home*) ister istemez antropologlar için kapsamlı bir konu oluşturur. Zira 19. yüzyıldan 21. yüzyıl başlarına dek Avrupa halkları ve ABD’nin Amerikan yerlileri dışındaki insanlar, antropolojinin bakış açısıyla ele alınmamıştır (Gupta ve Ferguson, 1997: 8-9). Bir başka deyişle antropolojideki ev; bölgeleri çizen, düşünen ve kavramsallaştıran merkez yani Avrupa ve ABD’dir.

Bölgeleri Aşan Bir Antropolojinin İmkânı

Bölgelendirmeler, masa başında, önceden belirlenmiş düşüncelerle, sınırları coğrafya kullanılarak çizilen ve tarihle pekiştirilmek istenen sınırlandırmalar olarak tanımlanabilir. Bu şekilde üretilen bölgesel-kavramsal kutuların içine insanları, onların yaşam biçimlerini ve kültürlerini sıkıştırmak, insan topluluklarını anlamak yerine kategorize etmeye dönüşmektedir. Oysa insanların ürettikleri ve yaşadıkları üzerinden hareket ederek tanımlamalar ve açıklamalar yapma seçeneği de bulunur. 20. yüzyılın sonlarında başlayan eleştirel rüzgârın etkisiyle coğrafya ve antropoloji ilişkisi bağlamında ele alınabilecek olan çoksalhali kategorizasyonlar (Marcus, 1995, Hannerz, 2003) ve çokboyutlu yerleşimler (Gupta ve Ferguson, 1997), bölge bilgisine alternatif çerçeveler (Guyer, 2004: 502), bölgelendirme ve uzmanlaşma geleneğinin yönünü değiştirme çabaları olarak düşünülebilir. Fakat bunlar da yine açıklama ve anlama çabasının motivasyonu ile düşünülen alternatif bölgelendirmeler olmaktan pek de uzak kalamazlar.

Bu güçlü eleştirilerin ve yenilenmelerin merkezden gelen öneriler olduğu da not edilmelidir. Ancak bu durum, nereye nereden bakılacağına ötesindedir. Deniz Kandiyoti’nin dediği gibi Ortadoğu’yu değerlendirirken, yerel kültürel tipleri ve gündelik hayatta aktarılan dinsel tabirleri, siyasi ifadeleri ve yeni oluşmaya başlayan sosyal hareketleri inceleyen etnografilerin yerini, sadece egemen Batı’ya odaklanmak ve Batı’nın kolonyal ve postkolonyal karışıklıklarını yeniden ifade etmeye enerji harcamak olabilir (Kandiyoti, 2015: 9).

Bu olasılık, antropologların mevcut kuramlarını, kavramlarını ve yaklaşımlarını daha geniş bir çerçevede tutmalarını gerektiriyor. Zira sosyokültürel değişimin hızlandığı son elli yıldır kültürel çeşitliliğin arttığına, yeni farklılıkların ortaya çıkarıldığına, yeni ve eski

kimliklerin vurgulandığına şahit oluyoruz. Afganistan, Irak, Suriye, Ukrayna, Filistin gibi ülkelerde baş gösteren savaş ve çatışma ortamı birçok insanın farklı ülkelere zorunlu olarak göç etmesine sebep oldu. Ekonomik sorunlar, iklim değişikliğinin neden olduğu zararlar, rejim baskıları gibi nedenler de en az çatışmalar kadar etkili göç sebepleri. Ayrıca bunlar, ekonomik eşitsizliklerin yükseldiği zamanımızda, merkezden çevreye doğru yayılan ekonomik egemenlik ilişkilerinin baskın olduğu küresel bir dünya gerçekleşiyor. Mülteciler, göçmenler ya da göç etmeden kendi coğrafyalarında yaşayanlar, bölgelendirmenin artık anlamsızlığını gösteren başlıca örnekler. Kültürlerarası iletişimin yerel ve küresel boyutta yoğunlaştığı bu koşullarda, sınırları belirsiz bölgeler ve bunları dolduran sabit kavramsallaştırmalar yaratmak veya bunların içine sıkışmak, aslında sadece antropologları değil tüm sosyal bilimcileri boğucu bir kısır döngüye girmeye sürükleyebilir.

Sonuç Yerine

Coğrafi sınırlar çizmekten çok daha fazlası olan bölgelendirme yaklaşımının hedefi, antropoloji deneyiminin de göstereceği gibi başlarda kültürü sistematik bir şekilde anladığını anlatma ve karşılaştırarak açıklama iken, bir bölgeyi karakterize etmenin, düşünmenin, düşündürmenin de yolunu açmıştır. İlk bakışta antropolojide sadece anlama ve anlatma kaygısıyla, coğrafi nitelikli görünen bu sınırlandırma ve açıklama çabası, dönemin güncel siyasetiyle örtüştüğünde, bölgelere ilişkin imgelere, stereotiplere hatta damgalamalara varabilecek neredeyse sabit kavramsallaştırmalara ulaşma yolunu aşmış görünmektedir. Bölgeleri, belli kavramlar ışığında değerlendirmenin, sosyal ve kültürel çeşitliliği, hatta bundan bağımsız olmayan üretim biçimlerini, bunları belirleyen güçleri ve sınıf ilişkilerini ne kadar içerdiği kuşkuludur. Zira tüm bunları kapsayan çeşitlilik, kültürel aktivitelerden çok daha fazlasıdır. Dilden gündelik yaşam aktivitelerine kadar uzanan farklılıklar söz konusudur ve bu farklılıkların bir bölgenin tamamında aynı ya da büyük oranda benzer özellikler taşımaması güçlü bir ihtimaldir.

Türkiye'deki antropoloji çalışmalarının da Alman antropolojisi (*völkerkunde*) ve ardından Anglosakson gelenekle yoğrulması nedeniyle bu bölgelendirme ve tanımlama eğiliminden bağımsız kalamadığı söylenebilir. Bu nedenle bu makaleyi sürdürebilecek bir sonraki adım, dile getirilen bu kuramsal ve kavramsal eleştiriler çerçevesinde Türkiye'deki antropoloji çalışmalarına yönelik bir irdeleme olabilir.

Kaynakça

- ABU-LUGHOD, Lila (2002). "Do Muslim Women Really Need Saving? Anthropological Reflections on Cultural Relativism and Its Others", *American Anthropologist*, C.104, S. 3, s. 783-790.
- ALBERA, Dionigi (2006). "Anthropology of the Mediterranean: Between crisis and renewal", *History and Anthropology*, C.17, S. 2, s. 109-133.
- ANDERSEN, Benedict (1993). *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*. (çev.: İ. Savaşır), İstanbul: Metis Yayınları.
- APPADURAI, Arjun (1986). "Theory in Anthropology: Center and Periphery", *Comparative Studies in Society and History*, C.2, S. 28, s. 356-361.
- BARNARD, Alan (2004). *History and Theory in Anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BAYAT, Asef (2006). *Ortadoğu'da Maduniyet*. (der. ve çev.: Ö. Gökmen, S. Deren), İstanbul: İletişim Yayınları.
- BARTH, Fredrick (2001). Giriş. *Etnik Gruplar ve Sınırları*. (ed. F. Barth), (çev.: A. Kaya, S. Gürkan), İstanbul: Bağlam Yayınları. s. 11-40.
- BOAS, Franz (1896). "The Limitations of the Comparative Method of Anthropology", *Science, New Series*, C.103, S. 4, s. 901-908.

- BOAS, Franz (2015). “Coğrafya Bilimi: Tarihsel Yöntem-Fiziksel Yöntem Tartışması”, (haz.: S. Altuntek; çev.: E. Boz), *Yöntembilim Üzerine Antropolojik Okumalar* Ankara: Dipnot Yayınları. s. 13-25
- BOUCHARD, Canstance B. (2001). “The Medieval Heritage”, *Encyclopedia of European Social History from 1350 to 2000 Vol.1.* (ed., P. N. Stearns), Charles Scribner’s Sons. s. 131-141.
- BOZARSLAN, Hamit (2010). *Ortadoğu: Bir Şiddet Tarihi- Osmanlı İmparatorluğu’nun Sonundan El-Kaide’ye.* (çev.: A. Berktaş), İstanbul: İletişim Yayınları.
- BRAUDEL, Fernand (2002). *Memory and the Mediterranean.* Vintage Books.
- BROOMBERGER, Christian (2006). “Towards an Anthropology of the Mediterranean”, *History and Anthropology*, S. 2, C.17, s. 91-107.
- BUNZL, Matti (1996). “Franz Boas and the Humboldtian Tradition: From *Volkgeist* and *Nationalcharakter* to an Anthropological Concept of Culture”, *Volkgeist as method and ethic: Essays on Boasian ethnography and the German anthropological tradition.* (ed. G. W. Stocking Jr.), The University of Wisconsin. s. 17-78.
- CAMPBELL, John K. (1974). *Honour, Family and Patronage: A Study of Institutions and Moral Values in a Greek Mountain Community.* Oxford: Oxford University Press.
- CHEHABI, Houchang E., Peyman Jafari, Maral Jerroudi (eds.), (2015). *Iran in the Middle East: Transnational Encounters and Social History.* London: I.B. Tauris.
- COLE, John (1977). “Anthropology Comes Part-Way Home: Community Studies in Europe”, *Annual Reviews of Anthropology*, S. 6, s. 349-378.
- DAVIS, John (1977). *People of Mediterranean: An Essay in Comparative Social Anthropology.* London: Routledge.
- DEMİRTAŞ, Erdem (2013). *Ortadoğu’da Devlet ve İktidar.* İstanbul: Metis Yayınları.
- de PINA-CABRAL, João (1989). “The Mediterranean as a Category of Regional Comparison: A Critical View”, *Current Anthropology*, S. 30, s. 399-406.
- DONNAN, H. Hastings ve Thomas Wilson (2002). *Sınırlar: Kimlik, Ulus ve Devletin Uçları.* (çev.: Z. Yaş) Ankara: Ütopya Yayınları.
- DRIESSEN, Henk (2005). “Mediterranean Port Cities: Cosmopolitanism Reconsidered”, *History and Anthropology*, S. 16, C.1, s. 129-141.
- EICKELMAN, Dale F. (2002). *The Middle East and Central Asia: An Anthropological Approach.* New Jersey: Prentice Hall.
- ENTEŞAR, Nadar (2010). *Kurdish Politics in the Middle East.* Maryland: Lexington Books.
- ERIKSEN, Thomas Hyland ve F. S. Nielsen (2011). *Antropoloji Tarihi.* (çev.: A. Bora), İstanbul: İletişim Yayınları.
- FERNEA, Robert A. and M. James Malarkey (1975). “Anthropology of the Middle East and North Africa: A Critical Assessment”, *Annual Review of Anthropology*, S.4, s. 183-206.
- FONTANA, Joseph (2003). *Çarpıtılmış Geçmiş Ayna: Avrupa’nın Yeniden Yorumlanması.* (çev.: N. Elhüseyni), İstanbul: Literatür Yayınları.
- GALT, Anthony H. (1985). “Does the Mediterraneanist Dilemma Have Straw Horns?”, *American Ethnologist*, S. 2, C.12, s. 369-371.
- GILMORE, David (1987). *Honor and Shame and the Unity of the Mediterranean.* American Anthropological Association.
- GODDARD, Victoria A., Josep R. Llobera, Cris Shore (1994). “Introduction: The Anthropology of Europe”, *The Anthropology of Europe: Identity and Boundaries in Conflict.* (eds. V. A. Goddard, J. R. Llobera, C. Shore), London: Berg. s. 1-40.
- GUPTA, Akhil and James Ferguson (1997). “Discipline and Practice: “The field” As Site, Method, and Location in Anthropology”, *Anthropological Locations: Boundaries and Grounds of a Field Science.* (eds. A. Gupta and J. Ferguson), Berkeley: University of California Press. S. 1-46.
- GUYER, Jane I. (2004). “Anthropology in Area Studies”, *Annual Review of Anthropology*, S.33, s. 499-523.
- HANNERZ, Ulf (2003). “Being There... and There... and There! Reflections on Multi-Site Ethnography”, *Ethnography* S.2, C.4, s. 201-216.
- HERZFELD, Michael (1984). “The Horns of the Mediterraneanist Dilemma”, *American Ethnologist*, S. 3, C.11, s. 439-454.

- HERZFELD, Michael (1985). "Of Horns and History: The Mediterraneanist Dilemma Again", *American Ethnologist*, S. 4, C.12, s. 778-780.
- HODGSON, Marshall G. S. (1974). *The Venture of Islam, Volume 1: The classical age of Islam*, Chicago: University of Chicago Press.
- JORDAN, Terry (1996). *The European Cultural Area: A Systematic Geography*, NY: Harper Collins Collage Publishers.
- JOSEPH, Suad (2015). "Theory and Thematics in the Anthropology of the Middle East", *A Companion to the Anthropology of the Middle East*. (ed. S. Altorki), West Sussex: John Wiley & Sons., s. 15-39.
- KANDIYOTI, Deniz (2015). "Enduring Concerns, Resilient Tropes and New Departures: Reading the Companion", *A Companion to the Anthropology of the Middle East*, (ed. S. Altorki), West Sussex: John Wiley & Sons., s. 3-14.
- KHOURY, Philip S. and Joseph Kostiner (eds.), (1990). *Tribes and State Formation in the Middle East*, Berkley: University of California Press.
- KROEBER, Alfred Lewis (1939). *Cultural and Natural Areas of Native North America*. University of California Publications in American Archaeology and Ethnology, Vol. 38. California: University of California Press.
- KÜRTI, László. (1996). "Homecoming: Affairs of Anthropologists in and of Eastern Europe", *Anthropology Today*, S. 12, C.3, s. 11-15.
- LEAL, João. (1999). "Mapping Mediterranean Portugal: Pastoral and Counter-Pastoral", *Proceedings of the Conference "Where Does the Mediterranean Begin? Mediterranean Anthropology from Local Perspectives," Narodna Umjetnost (Croatian Journal of Ethnology and Folklore Research)* (ed. J. Capo-Zmegac), C.1, S. 36, s. 9-31.
- LEDERMAN, Rena (1998). "Globalization and the Future of Culture Areas: Melanesianist Anthropology in Transition", *Annual Review of Anthropology*, S. 27, s. 427-449.
- LEDERMAN, Rena (2008). "Anthropological Regionalism", *A New History of Anthropology*, (ed. H. Kuklick), London: Blackwell Publishing, s. 310-325.
- LEWIS, Bernard (2015). *Ortadoğu: Hristiyanlığın Başlangıcından Günümüze Ortadoğu'nun İki Bin Yıllık Tarihi*. (çev.: S. Y. Kölay), Ankara: Arkadaş Kitabevi.
- LEWIS, Martin E. and Kären Wigen (1997). *The Myth of the Continents: A Critique of Metageography*. Berkley: The University of California Press.
- LINDHOLM, Charles. (2004). *İslami Ortadoğu: Tarihsel Antropoloji*. (çev.: B. Şafak), Ankara: İmge Kitabevi.
- LOIZOS, Peter and E. Papataxiarchis (eds.). (1991). *Contested Identities: Gender and Kinship in Modern Greece*. New Jersey: Princeton University Press.
- LYMAN, R. Lee and Michael J. O'Brien (2003). "Cultural Traits: Units of Analysis in Early Twentieth-Century Anthropology", *Journal of Anthropological Research*, C.2, S. 59, s. 225-250.
- MACDONALD, Sharon (1996). "Europe, Western" D. Levinson and M. Ember (eds.), *Encyclopedia of Cultural Anthropology*, V.2. NY: Henry Holt and Company. s. 466-469.
- MARCHAND, Suzanna (2003). "Priests Among the Pygmies: Wilhelm Schmidt and The Counter-Reformation in Austrian Ethnology", (eds. H. Glenn Penny and Matti Bunzl), *Worldly Provincialism: German Anthropology in the Age of Empire*. Michigan: The University of Michigan Press. s. 238-316.
- MARCUS, George E. (1995). "Ethnography in/of the World System: The Emergence of Multisited Ethnography", *Annual Review of Anthropology*, S.2, s. 95-117.
- PACE, Michelle (2006). *The Politics of Regional Identity: Meddling with the Mediterranean*. London: Routledge.
- PARMAN, Susan (1998). "Introduction: Europe in the Anthropological Imagination" (ed. Susan Parman), *Europe in the Anthropological Imagination*. New Jersey: Prentice Hall, s. 1-16.
- PERISTIANY, John G. (ed.) (1965). *Honour and Shame: The Values of Mediterranean Society*. London: Weidenfeld & Nicolson.
- RADCLIFFE-BROWN, Alfred Reginald (1951). "The Comparative Method in Social Anthropology", *The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, C.81, s. 15-22.

- RAFAEL, Vicente L. (1994). "The Cultures of Area Studies in the United States", *Social Text*, S.41, s. 91-111.
- REJWAN, Nissim (1998). *Israel's Place in the Middle East: A Pluralist Perspective*. Gainesville: University Press of Florida.
- ROGERS, Susan C. (1997). "Explorations in Terra Cognita", Asad, T., Fernandez, J. W., Herzfeld, M., Lass, A., Rogers, S. C., Schneider, J., Verdery, K. "Provocations of European Ethnology". *American Anthropologist*, S. 99, C.4, s. 713-730.
- SAID, Edward (2012). *Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark Anlayışları*. (çev.: B. Ülner), İstanbul: Metis Yayınları.
- SCHNEIDER, Jane (1971). "Of vigilance and virgins: Honor, Shame, and Access to Resources in Mediterranean Societies", *Ethnology*, S. 10, s. 1-24.
- SHORE, Chris (2000). *Building Europe: The Cultural Politics of European Integration*. London: Routledge.
- SIMON Spector, Reeva, Michael Menachem Laskier and Sara Reguer (eds.). (2002). *The Jews of the Middle East and North Africa in Modern Times*. New York: Columbia University Press.
- TANIMI, Azzam and John L. Esposito (eds.). (2002). *Islam and Secularism in the Middle East*. London: Hurst & Company.
- TODOROVA, Maria (2006). *Balkanları Tahayyül Etmek*. (çev.: D. Şendil). İstanbul: İletişim Yayınları.
- UPADHYAY, V. S. and Gaya Pandey. (1993). *History of Anthropological Thought*. Concept.
- VAN BREMEN, Jan, Eyal Ben-Ari, and Syed Farid Alatas (eds.). (2005). *Asian Anthropology*. London: Routledge.
- VERMEULEN, Han F. and Arturo Alvarez Roldan (eds.). (1995). *Fieldwork and Footnotes: Studies in the History of Anthropology*. London: Routledge.
- YELVINGTON, Kevin A. (2001). "The Anthropology of Afro-Latin America and the Caribbean: Diasporic Dimensions", *Annual Review of Anthropology*, S. 30, s. 227-260.
- WHITING, John W. (1986). "George Peter Murdock (1897-1985)", *American Anthropologist*, S. 88, C.3, s. 682-686.
- WISSLER, Clark (1927). "The Culture-Area Concept in Social Anthropology", *American Journal of Sociology*, S. 32, C.6, s. 881-891.
- WOLF, Eric (1984). *Religion, Power and Protest in the Local Communities the Northern Shore of the Mediterranean*. Mouton.

Çalışmanın yazarı/yazarları "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" çerçevesinde aşağıdaki hususları beyan etmiş(ler)dir:

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Finansman: Bu çalışma için herhangi bir kurum ve kuruluştan destek alınmamıştır.

Destek ve Teşekkür: Çalışmanın araştırılması ve yazımı esnasında destek veya fikirlerine başvuru herhangi bir kişi bulunmamaktadır.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

Yazarın Notu: ----

Katkı Oranı Beyanı: Bu makalenin tüm bölümleri tek bir yazar tarafından hazırlanmıştır.

The author / authors of the study declared the following points within the framework of the "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required for this study.

Funding: No support was received from any institution or organization for this study.

Support and Acknowledgments: There is no person whose support or ideas are consulted during the research and writing of the study.

Declaration of Conflicting Interests: The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this article.

Author's Note: -----

Author Contributions: All sections of this article have been prepared by a single author.